

IN MEMORIAM

LUST IVÁN EMLÉKÉRE

A fényképen, amely 2003-ban készült Pécssett, a PTE doktori iskolájának egyik műhelykonferenciáján, Iván *figyel*. Az elmélyült, szenvedélyes figyelemnek ez a gesztusa a páciensekkel, barátokkal, kollégákkal és tanítványokkal való találkozásait éppúgy jellemezte, mint az elméleti kérdések iránti érdeklődését. Az odafigyelésnek a szenvedélyesége és egyúttal gyengédsége – az analitikusnak ez a két vonása az, ami Ferenczi Sándor méltó követőjévé tette Lust Ivánt, mind klinikai munkájában, mind pedig teoretikus törekvéseiben. Ez az, ami lehetővé tette, hogy írásaiban, előadásaiban, szemináriumain megpróbáljon hidat képezni elmélet és empiria, „akadémikus” és „klinikai” pszichoanalízis között. 1997-ben indult a Pécsi Tudományegyetem doktori iskolájának *elméleti* pszichoanalízis programja, amelynek Lust Iván kezdettől fogva oktatója volt, és amelyen a *gyakorlatot* képviselte – persze azt a gyakorlatot, amely az ő felfogása szerint nem vonatkoztathat el sem a tágabb elméleti, sem pedig a történelmi, társadalmi, kulturális összefüggésektől.

Freud és Ferenczi óta természetesen sokat változott a világ. Lust Iván egyike volt azoknak a magyar pszichoanalitikusoknak, akik először figyeltek fel az új fejleményekre, a pszichoanalízis társadalmi és kulturális környezetének radikális megváltozására. Már a hetvenes-nyolcvanas években széles körű tájékozottságra tett szert a pszichoanalitikus szociálpszichológia (elsősorban német nyelvű) irodalmában, a frankfurti iskolához tartozó gondolkodók, és követők, Jürgen Habermas, Alexander Mitscherlich, Klaus Horn, Emil Lorenzer munkáiban. A *Thalassa* legelső számában, 1990-ben jelent

meg „Az elfojtástól a primitív tárgykapcsolatok felé” című fontos tanulmánya, amelyben a szubjektum deformációit vizsgálja a diktatórikus rendszerekben és a „posztindusztriális”, fogyasztói társadalomban. Kilenc évvel később, 1999-ben jelent meg ugyanitt „Vágy és hatalom: a pszichoanalitikus kultúrakritika szükségességéről” címmel egy másik írása, amelyben összefoglalta és továbbgondolta korábbi klinikai és elméleti munkáinak eredményeit. Az elmúlt években is számos előadásában foglalkozott a pszichoanalitikus kultúrakritika témáival, így például az „identitásprotézis” kérdésével, vagy az internet által létrehozott virtuális valóság pszichés következményeinek problémájával.

Hosszú ideig tudtuk, hogy beteg, de mindvégig reménykedtünk felépülésében, s abban, hogy visszatér a doktori iskola oktatói és a *Thalassa* szerzői közé. Most, hogy immár Lust Iván hiányának fájdalmas tényével kell szembenéznünk, csak abban reménykedhetünk, hogy tanítványaiban és követőiben tovább él az általa képviselt szellemiség – a szenvedélyes igazságkeresés, a gyengéd megértés, minden öncélú hatalom és tekintély elutasítása. Ennek a reménynek a jegyében szenteljük a *Thalassa* jelen számát, amely a pszichoanalízis és a társadalomkritika kapcsolatával foglalkozik, Lust Iván emlékének.

Az alábbiakban teljes terjedelmében közöljük azt a Lust Ivánnal készült interjút, amelyet Mihalicz Csilla 2003 őszén készített a *BUKSZ* című folyóirat számára.

Erős Ferenc

INTERJÚ LUST IVÁNNAL*

Mihalicz Csilla ▶ A freudi elmélet egy évszázad elmúltával is indulatos támadásokat vált ki. Freud egyik leghevesebb bírálója – a marxizmussal egy kalap alá vonva – szellemi narkotikumnak nevezi. Miért az indulat?

Lust Iván ▶ Egy német szerző a hetvenes években azt a kérdést fogalmazta meg a könyvében, miért szúr még mindig a freudi tüske. A választ érdemes az előző századfordulónál kezdeni, amikor több szempontból is fölbomlás, fragmentálódás mutatkozott a világban – akár a képzőművészetet nézzük, akár a zenei irányzatokat, akár a regényt. A pszichoanalízis is ebben az időben jelenik meg. Freud a felvilágosodás harcos örököse, aki erősen szkeptikus volt, nagyon utált mindenfajta babonáságot, homályos gondolkodást és egyúttal a túlzott érzelmességet, talán a hisztériát is. Ahhoz, hogy megértsük, hogyan lett ebből fölforgató irányzat, két dolgot kell látni. Egyrészt a tárgyában, másrészt a módszerében van valami különös, ami máig irritálja a világot. Freud akkoriban olyan jelenségekkel kezdett el foglalkozni, amelyek marginálisnak számítottak.

MCS ▶ Az emberi elszólások, elvételek és az álmok magyarázatával?

LI ▶ Részben azokkal, másrészt pedig a hisztériás tünetekkel. A hisztériának egyáltalán a betegség voltát is tagadták. Csupa olyan jelenség foglalkoztatta, amit akkoriban babonáságnak, hülyeségnek, szimulálásnak bélyegeztek. A másik a szabad asszociáció néven ismertté vált módszer. Freud egy darabig próbálkozott – még Breuerrel közösen – azzal, hogy a pácienseket hipnózissal gyógyítsa. Illetve az úgynevezett katartikus módszerrel kísérleteztek, amelyben az orvos szerepe eléggé hagyományos volt: a páciensre nem is voltak olyan nagyon kíváncsiak. Volt egy feltevésük arról,

---

* Eeredetileg megjelent: *BUKSZ* (15) 2003, 4: 366-375. Köszönet a *BUKSZ* szerkesztőségének a szöveg rendelkezésünkre bocsátásáért.

hogy mi okozza a páciens hisztériás tüneteit, és megpróbálták olyan tudatállapotba hozni – például hipnózissal –, hogy valamilyen módon fölszakadjanak és távozzanak a traumatikus emlékek, és a velük kapcsolatos érzelmi energiák is felszabaduljanak. Csakhogy Freudot elkezdte egyre jobban érdekelni, mit mondanak a betegek. Aztán egyszer csak elhagyta a hipnózist, elhagyta a katartikus módszert, és arra koncentrált, amit a beteg mondott. Létrehozta tehát a pszichoanalitikus helyzetet – amely később éles körvonalakat kapott –, hogy a páciens minél szabadabban el tudja mondani, ami benne van. És itt jön a botrányos mozzanat, mert szabadon mondani valamit, azt jelenti – ez nagyon egyszerű dolognak tűnik, de nagyon nehéz –, hogy mondja el, ami az eszébe jut, ne válogasson, ne rangsoroljon, se fontosság, se jó ízlés, se más szempontok szerint. Az analitikus szabad önkifejezésre buzdítja a páciensét, amit az embernek a születésétől kezdve tiltanak különböző normák.

MCS ▶ Szokásos élethelyzetekben ezt nem is tudja megtenni, mert a kontroll folyamatosan működik.

LI ▶ Igen. Tehát Freud botrányos módszere – ha a mai fogalmainkkal próbáljuk meghatározni – dekonstrukció, a belső határok átmeneti felfüggesztése. Ez megy végbe akkor, amikor arra szólítom fel a páciensét: hagyja, hogy önmagától lebomoljanak azok a struktúrák, amelyek szabályozzák a gondolatai áramlását, az érzelmeit, szabályozzák azt, hogy mit vesz észre, és mit nem, hogy mit tud átélni saját magából, és mit nem. Ez addig megengedett, amíg egy beteg embert gyógyítok, de ha arra gondolunk, hogy Freud szerint az egész civilizáció a tiltások rendszerére épül fel, akkor ez a dekonstrukció erőteljes társadalomkritikát tesz lehetővé.

MCS ▶ A mai napig a legvulgárisabb kritika a pszichoanalízissel szemben, hogy mindenütt csak a szexualitást látja.

LI ▶ Amibe Freud elsőként beleütközött a hisztéria vizsgálatakor, az éppen a szexualitás volt: azt látta, hogy a páciensei olyan dolgoktól szenvednek, amelyek vagy valódi szexuális visszaélések, vagy pedig a fantáziájukban történtek meg. Ebben aztán visszalépett, a feministák a mai napig ostromozzák is, amiért föladta azt a hipotézist, hogy a csábítás valódi csábítás. Ma már tudjuk, hogy az is elég, ha a csábítás fantáziája ott lebeg két ember között, akkor az már el tud indítani belső folyamatokat. Nem kell fizikailag elcsábítani egy gyereket ahhoz, hogy az valóban traumatikus hatású legyen, elég az érzelmi túlterhelés. Úgy találta: a tiszteletre méltó polgári világ tele van szexuális elfojtással, képmutatással, hazugságokkal. Lehullt a lepel sok jóságos nagybácsiról, családi barátról, tisztességtelen paktumokról, amelyek arról szóltak: én járok X úr feleségével, X úr viszont az én lányomat molesztálja, és kölcsönösen szemet hunyunk – erre a titokra bukkant Freud az egyik első, híressé vált, azóta is sokat emlegetett esetében (*Analízis-*

töredék egy hisztériás esetről – Dóra analízis). Úgy tűnt, mintha a hanyatló polgári világ hamissága központi szervező elve lenne az emberi személyiség alakulásának. Freud arra a gondolatra jutott, hogy a kultúra csinál valamit az emberekkel, amitől a hátrányos helyzetben lévők – például a nők – hisztériás megbetegedést produkálnak. Tehát a hisztéria, mint minden más pszichés betegség, valamiféle jelzés, amelyre figyelni kéne. Jóval később más irányzatok egyenesen azt föltételezték – például az antipszichiátria a hatvanas években –, hogy nem az egyén az elmebeteg, hanem a környezete, az egyén csak reagál rá. Némelyik pszichoanalitikus az államszervezet és a katonai-ipari komplexum működését minősíti pszichotikusnak. Ezen azt értik, hogy a félelmek, a problémák olyan lélektani mechanizmusai, megoldási módjai formálják ezeket a szervezeteket, amelyeneket pszichotikus embereknél látunk. A modern társadalom elmebeteg módon működik – mondta a Laing, illetve az olasz Basaglia nevével fémjelzett irányzat –, akár a családokat, akár az intézményeket nézzük: hazugságok, rejtett alkuk irányítják az emberek közötti kapcsolatokat. Az örültté váló ember ezekbe akad bele, miközben a normális átsiklik fölöttük. Mivel eszerint az elmebetegséget a társadalom termeli ki, téves a baj okát az egyes emberben keresni.

MCS ▶ Tehát szerintük olyannak kell hagyni, amilyen, mondván, ő a normális?

LI ▶ Olyan közösségben kell működőképpé tenni, amely más elvek szerint szerveződik, mint a külső világ. Ezek a nézetek persze időben és esztörténetileg is összeesengenek a hatvanas évek nagy társadalmi mozgólódásaival és az alternatív közösségi formák kipróbálásával. A hippikomunák mintájára sok pszichiátriai csoport is létrejött, amelyekben elmebetegék és egészséges lelkűek éltek együtt. Az elveikből adódott a következtetés, hogy ha ezeket az embereket nem tekintjük elmebetegeknek, akkor nem is kell kórházba zárni őket, mert a gyógyintézetek a társadalom erőszakos normalizáló intézményei. Ez persze részben igaz, csak hogy ezek az emberek nem tudnak a világban segítség nélkül megélni, mivel hihetetlenül érzékenyek, és a legapróbb dolog is annyira mozgásba hozza a belső világukat, hogy napokra, hetekre elfoglalja őket egy-egy kérdés tisztázása, és ez idő alatt esetleg nem tudnak enni, tisztálkodni vagy dolgozni.

MCS ▶ Mennyiben lehettek másnyelven a kórképek Freud előtt, illetve hogyan változtak a történelmi és humanitárius katasztrófa hatására, amit a két világháború jelentett? Hogyan változtatta meg az emberi reakciókat a civilizációs fejlődés?

LI ▶ Erről sokat vitatkoznak. Több elemző állítja, hogy Freud híres nagy eseteire nem is a neurózis, hanem – mai szóhasználattal – a határeseti kórkép a megfelelő kifejezés. Ez azért bonyolult kérdés, mert a pszichoanalízisnek óriási volt a kulturális hatása. Gondolkodásmódja, fogalomhasz-